

Міжнародний гуманітарний університет
Факультет медицини і громадського здоров'я
Кафедра загально-медичних наук

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Анатомія людини

Галузь знань _____ 22 «Охорона здоров'я»
Спеціальність _____ 223 «Медсестринство»
Назва освітньої програми _____ Медсестринство
Рівень вищої освіти _____ перший (бакалавр) рівень

Розробники і викладачі	Контактний тел.	E-mail
Урсу Олександр Юрійович, асистент кафедри загально-медичних наук МГУ	+38(099)109-92-86 Вул.Фонтанська дорога 23/1	vrublev2000@ gmail.com

Денисюк Регина Павлівна, асистент кафедри загально-медичних наук МГУ	+38(099)109-92-86 Вул.Фонтанська дорога 23/1	mgu.klinik@ gmail.com
--	---	-----------------------

I. ВСТУП

Програму з анатомії людини для вищих медичних навчальних закладів України I—III рівнів акредитації складено для спеціальності 223 “Сестринська справа” напряму підготовки 22 “Медицина” відповідно до складових галузевих стандартів вищої освіти — освітньокваліфікаційної характеристики (ОКХ) і освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки молодих спеціалістів, затверджених МОН і МОЗ України та навчальних планів (2022 р.)

Робоча навчальна програма введена в дію з 01 вересня 2022 р., переглянута та затверджена на засіданні кафедри внутрішніх хвороб МГУ 31.08.2022 р., протокол №4. Ця програма розрахована на **180 годин (6 кредитів)**, з яких лекцій – 28 годин, практичних занять – 56 годин, самостійної роботи студентів – 96 годин.

Мета дисципліни — дати студентам достатній обсяг знань про будову організму людини, систем органів і окремих органів. регіону, але відповідно до кінцевої мети ОКХ і ОПП за фахом підготовки та навчальними планами. **Після вивчення дисципліни студенти повинні знати:**

- предмет і методи дослідження анатомії;
- типи конституції;
- будову та основні властивості клітин;
- класифікацію тканин, їх будову та значення, місце розташування в організмі;
- анатомічні осі та площини;
- анатомічні терміни;
- загальний план будови органа;
- класифікацію систем органів, їх значення;

- будову кістки як органа;

-

-класифікацію кісток;

-відділи скелета; осьову і додаткові частини скелета;

-будову кісток різних відділів скелета;

-типи з'єднань кісток;

-статеві та вікові відмінності черепа; статеві

та вікові відмінності таза; -будову м'яза як

органа; -класифікацію м'язів;

групи м'язів різних ділянок тіла людини;

-топографію, вміст ліктьової, пахвової та підколінної ямок; -класифікацію нутрощів;

-загальний план будови трубчастих та паренхіматозних органів;

-відділи і топографію органів травної системи, їхню проекцію на скелет;

-будову зуба як органа, класифікацію зубів;

-будову та частини язика, особливості слизової оболонки язика;

-будову і топографію малих і великих слинних залоз; будову і

топографію глотки, стравоходу;

-відділи шлунка, частини печінки, підшлункової залози, їх топографію; - будову і топографію

жовчного міхура, жовчовивідних шляхів;

будову тонкої та товстої кишок;

- відділи і топографію органів дихання, їхню проекцію на скелет;

- будову і топографію повітроносних шляхів: носової порожнини, гортані, трахеї, бронхового дерева;

-будову і топографію легенів, плеври, плевральної порожнини;

-відділи і топографію органів сечової системи, їх проекцію на скелет; -будову

і топографію нирок, сечоводів, сечового міхура, сечівника; - відмінності

будови чоловічого та жіночого сечівників;

- будову, топографію зовнішніх і внутрішніх статевих органів чоловіка та жінки;
- будову, топографію і гормони залоз внутрішньої секреції;
- структуру серцево-судинної системи;
- початок, закінчення і значення великого і малого кола кровообігу;
- будову, топографію, проекцію на скелет серця;
- будову стінок кровоносних та лімфатичних судин;
- топографію магістральних судин тіла, їх розгалуження та притоки;
- будову лімфатичних вузлів, селезінки, мигдаликів, їхню топографію; - значення лімфатичної системи в імунному процесі;
- визначення, види імунітету, органи імунної системи;
- класифікацію нервової системи;
- відділи, шлуночки головного мозку, його оболонки та міжоболонкові простори; будову, топографію спинного мозку, його оболонки та міжоболонкові простори;
- місце утворення, значення та шляхи циркуляції спинномозкової рідини;
- механізм утворення спинномозкових нервів, їх сплетення та ділянки іннервації;
- функціональні види черепномозкових нервів та ділянки їх іннервації;

-
- класифікацію, будову та функціональне значення відділів вегетативної нервової системи; будову та функції шкіри, її похідних;
- будову та функції нюхової, смакової, сенсорних систем;
- будову, топографію та функціональне значення органів слухової та вестибулярної сенсорних систем;
- будову і топографію органів зорової сенсорної системи; - провідні шляхи аналізаторів зору, слуху та рівноваги, нюху, смаку; - анатомічну термінологію.

Студенти повинні вміти:

- визначати місце людини в природі;
- застосовувати площини та осі для опису анатомічних об'єктів;
- визначати та демонструвати відділи скелета; осьову і додаткові частини скелета; порожнини тіла людини;
- описувати будову кісток різних відділів скелета, типи з'єднань кісток;
- пальпувати анатомічні утвори, виступи кісток;
- демонструвати на скелеті і на живій людині рухи, які можна здійснити в певному суглобі;
- відрізнити кістки правої та лівої кінцівок;
- визначати статеві та вікові відмінності черепа;
- визначати статеві та вікові відмінності таза;
- визначати за місцем розташування групи м'язів, пальпувати поверхневі м'язи;

- визначати топографію ліктьової та пахвової ямок;
- визначати топографію підколінної ямки;
- визначати загальний план будови трубчастих та паренхіматозних органів;
- визначати відділи та топографію органів дихання, їх проекцію на скелет;
- визначати межі легенів та плеври; розрізняти зуби постійного прикусу за формою коронки;
- знаходити на муляжах та вологих препаратах відділи шлунка, печінки, підшлункової залози; - відрізняти на муляжах та вологих препаратах тонку кишку від товстої;
- пальпувати привушну слинну залозу;
- пальпувати передній край печінки;
- визначати проекцію нирок на задню черевну стінку;
- визначати на муляжах та вологих препаратах основні структурні утворення нирок, сечового міхура;
- визначати на таблицях і муляжах зовнішні й внутрішні чоловічі та жіночі статеві органи;
- на таблицях, атласах, препаратах, муляжах визначати розташування, особливості будови серця та основних судин; - визначати межі серця на скелеті;
- визначати місця вислуховування клапанів серця на скелеті;
- знаходити ділянки для дослідження пульсу;

-
- визначати топографію магістральних судин тіла, їх розгалуження та притоки;
- знаходити серединну ліктьову вену;
- знаходити і пальпувати регіонарні лімфатичні вузли;
- визначати і демонструвати відділи та шлуночки головного мозку;
- визначати оболонки та міжоболонкові простори головного і спинного мозку;
- визначати ділянки іннервації спинномозкових нервів;
- визначати ділянки іннервації черепномозкових нервів;
- визначати місце виходу черепномозкових нервів з мозку, отворів черепа; - визначати на таблицях та муляжах основні морфологічні структури органів

чуття.

Студенти мають бути поінформовані про: місце людини в природі, взаємодію людини із зовнішнім середовищем, зв'язок структури та функції;

- процес репродукції, його значення для збереження виду;
  - вплив соціальних умов та праці на розвиток і будову організму людини;
- екологічний та санітарно-епідеміологічний стан регіону, країни.

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері медсестринства або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні компетентності	ЗК 08. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК 08. Профілактична діяльність медичної сестри, направлена на збереження і зміцнення здоров'я, попередження захворювань пацієнта та членів його родини. СК 10. Здатність до організації надання медичної допомоги за принципом сімейної медицини. СК 18. Здатність працювати за принципами доказової медицини.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ 3/п	Тема	Кількість годин
-------	------	-----------------

		Загальний обсяг	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
--	--	--------------------	--------	----------------------	----------------------

1	Вступ. Тканини. Органи. Системи органів	11	2	2	7
2	Остеологія та артрологія	13	2	4	7
3	Міологія	11	2	2	7
4	Анатомія нервової системи	17	4	6	7
5	Анатомія органів чуття. Шкіра	13	2	4	7
6	Анатомія серця	13	2	4	7
7	Анатомія артеріальних судин	13	2	4	7
8	Анатомія венозних судин	13	2	4	7
9	Анатомія лімфатичної системи	11	2	2	7
10	Анатомія травної системи	16	4	6	6
11	Анатомія дихальної системи	14	2	6	6
12	Анатомія сечової системи	13	2	4	7

13	Анатомія статевої системи	13	2	4	7
14	Анатомія ендокринної системи	13	2	4	7
	Усього	180	28	56	96

Примітка. Години для самостійної роботи студентів розподіляють предметні (циклові) комісії навчальних закладів.

3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ

№ з/п	Теми лекцій	Кількість годин
Модуль 1. Клінічне медсестринство у внутрішній медицині , педіатрії, хірургії		
<i>Змістовий модуль 1. Клінічне медсестринство у внутрішній медицині</i>		
1	Вступ. Тканини. Органи. Системи органів	2
2	Остеологія та артрологія	2
3	Міологія	2
4	Анатомія нервової системи	2
5	Анатомія органів чуття. Шкіра	2
6	Анатомія серця	2

7	Анатомія артеріальних судин	2
8	Анатомія венозних судин	2

9	Анатомія лімфатичної істери	2
10	Анатомія травної системи	2
11	Анатомія дихальної системи	2
12	Анатомія сечової системи	2
13	Анатомія статевої системи	2
14	Анатомія ендокринної системи	2
	Усього змістовий модуль 2	14

3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ під керівництвом викладача

№ з\п	Навчальна практика	Кількість годин
Модуль 1. Клінічне медсестринство у внутрішній медицині		
<i>Змістовий модуль 1. Діагностика та моніторинг здоров'я пацієнтів із патологією органів дихання</i>		
1	Вступ. Тканини. Органи. Системи органів	4
2	Остеологія та артрологія	4
3	Міологія	4

4	Анатомія нервової системи	4
5	Анатомія органів чуття. Шкіра	4
6	Анатомія серця	4
7	Анатомія артеріальних судин	4
8	Анатомія венозних судин	4
9	Анатомія лімфатичної системи	4
10	Анатомія травної системи	4
11	Анатомія дихальної системи	4
12	Анатомія сечової системи	4
13	Анатомія статевої системи	4
14	Анатомія ендокринної системи	4
Усього	Коми : гіпоглікемічна, гіперглікемічна, кетоацидотична, гіперосмолярна, тіреотоксикоз.	56

7. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

- 1 Історичний нарис розвитку анатомії
- 2 Конституція. Значення типів будови тіла в походженні захворювань
- 3 Будова клітини, хімічний склад, обмін речовин. Типи поділу клітин. Стадії ембріогенезу людини 4 Хребтовий стовп у цілому
- 5 Види з'єднань хребтового стовпа
- 6 Грудна клітка в цілому
- 7 Череп у цілому
- 8 Вікові та статеві особливості черепа
- 9 Таз у цілому. Вікові та статеві особливості таза
- 10 Стопа як ціле. Склепіння стопи
- 11 Топографо-анатомічні утвори шиї
- 12 Топографо-анатомічні утвори передньої стінки живота
- 13 Топографо-анатомічні утвори верхньої та нижньої кінцівок
- 14 Продукція спинномозкової рідини та шляхи її циркуляції
- 15 Оболони головного мозку. Міжоболонні простори. Шлуночки головного мозку
- 16 Основні відмінності будови парасимпатичної та симпатичної частин вегетативної нервової системи

- 17 Провідні шляхи аналізаторів зору, слуху та рівноваги, нюху, смаку
- 18 Структурні основи чутливості шкіри. Місця підшкірного введення ліків
- 19 Судини: види, будова стінки артерій, вен, капілярів. Поняття про мікроциркуляторне русло
- 20 Закономірності розподілу артерій в організмі. Місця вислуховування пульсу
- 21 Венозні анастомози між системами верхньої та нижньої порожнистих вен і ворітної печінкової вени
- 22 Первинні лімфоїдні органи: будова та значення
- 23 Імунітет: визначення, види, характеристика
- 24 Ротові залози: великі та малі слинні залози, їх характеристика
- 25 Відмінності будови тонкої та товстої кишок
- 26 Відношення внутрішніх органів до очеревини. Утвори очеревини: чепці, брижі, зв'язки, складки, ямки, заглибини
- 27 Межі плевральних мішків і легенів. Середостіння
- 28 Сперма, її склад. Шляхи виведення сперми
- 29 Оваріально-менструальний цикл. Клімакс   30 Класифікація ендокринних залоз. Тканинні гормони

ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК

1. Визначати місце людини в природі.

2. Застосовувати площини та вісі для опису анатомічних об'єктів.
3. Визначати та демонструвати відділи скелета; осьову і додаткові частини скелета; порожнини тіла людини.
4. Описувати будову кісток різних відділів скелета, типи з'єднань кісток.
5. Пальпувати анатомічні утвори, виступи кісток.
6. Демонструвати на скелеті і на живій людині рухи, які можна здійснити в тому чи тому суглобі.
7. Розрізняти кістки правої та лівої кінцівок.
8. Визначати статеві та вікові відмінності черепа.
9. Визначати статеві та вікові відмінності таза.
10. Визначати за місцем розташування групи м'язів, пальпувати поверхневі м'язи.
11. Визначати топографію ліктьової та пахвової ямок.
12. Визначати топографію підколінної ямки.
13. Визначати загальний план будови трубчастих та паренхіматозних органів.
14. Визначати відділи та топографію органів дихання, їх проєкцію на скелет.
15. Визначати межі легень та плеври.
16. Розрізняти зуби постійного прикусу за формою коронки.

17. Знаходити на муляжах та вологих препаратах відділи шлунка, печінки, підшлункової залози.
18. Відрізняти на муляжах та вологих препаратах тонку кишку від товстої.
19. Пальпувати привушну слинну залозу.
20. Пальпувати передній край печінки.
21. Визначати проекцію нирок на задню черевну стінку.
22. Визначати на муляжах та вологих препаратах основні структурні утвори нирок, сечового міхура.
23. Визначати на таблицях і муляжах зовнішні та внутрішні чоловічі й жіночі статеві органи.
24. Визначати на таблицях, атласах, препаратах, муляжах розташування, особливості будови серця та основних судин.
25. Визначати межі серця на скелеті.
26. Визначати місця вислуховування клапанів серця на скелеті.
27. Знаходити ділянки для дослідження пульсу.
28. Визначати топографію магістральних судин тіла, їхні розгалуження та притоки.
29. Віднаходити серединну ліктьову вену.
30. Відходити і пальпувати регіонарні лімфатичні вузли.
31. Визначати і демонструвати відділи та шлуночки головного мозку.

32. Визначати оболони та міжоболонні простори головного та спинного мозку.
33. Визначати ділянки іннервації спинномозкових нервів.
34. Визначати ділянки іннервації черепномозкових нервів.
35. Визначати місце виходу черепномозкових нервів з мозку, отворів черепа.
36. Визначати на таблицях та муляжах основні морфологічні структури органів чуття.

8. ВИДИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Робоча програма навчальної дисципліни передбачає наступні види та методи контролю:

Види контролю	Складові оцінювання
поточний контроль , який здійснюється у ході: проведення практичних занять, виконання індивідуального завдання; проведення консультацій та відпрацювань.	50%
підсумковий контроль , який здійснюється у ході проведення іспиту (заліку).	50%

Методи діагностики знань (контролю)	фронтальне опитування; наукова доповідь, реферати, усне повідомлення, індивідуальне опитування; робота у групах; ділова гра, розв'язання ситуаційних завдань, кейсів, практичних завдань, іспит (залік)
--	---

9. ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОЇ, САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З

ПІДСУМКОВИМ КОНТРОЛЕМ У ФОРМІ ЕКЗАМЕНУ/ ЗАЛІКУ Денна форма навчання

Поточний контроль

Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на семінарських (практичних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних занять відповідно до робочої програми та час практичних занять 25 розкладу занять			
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.2. Підготовка програмного матеріалу (тем, питань), що виносяться на самостійне вивчення	-//-	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ¹ , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10

Виконання індивідуальних завдань (науково-дослідна робота студента)

1.3. Підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до розкладу занять і графіку ІКР	Обговорення (захист) матеріалів реферату (есе)	10
1.4. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	-//-	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять або ІКР, наукових конференцій та круглих столів.	5
Разом балів за поточний контроль			50
Підсумковий контроль екзамен / залік			50
Всього балів			100

¹ Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами

Заочна форма навчання			
Поточний контроль			
Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи під час аудиторних занять			
1.1. Підготовка до аудиторних занять	Відповідно до розкладу	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час аудиторних занять	15
За виконання контрольних робіт (завдань)			
1.2. Підготовка контрольних робіт	-//-	Перевірка контрольних робіт (завдань)	15
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.3. Підготовка програмного матеріалу (тем, питань), що виноситься на самостійне вивчення	-//-	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ² , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10
Виконання індивідуальних завдань (науково-дослідна робота студента)			
2.1. Підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до графіку ІКР	Обговорення (захист) матеріалів реферату (есе) під час ІКР	5
2.3. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	-//-	Обговорення результатів проведеної роботи під час ІКР, наукових конференцій та круглих столів.	5

² Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами

Разом балів за поточний контроль	50
Підсумковий контроль екзамен / залік	50
Всього балів підсумкової оцінки	100

10. КРИТЕРІЇ ПІДСУМКОВОЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

(для іспиту / заліку) Рівень знань оцінюється: - «відмінно» / «зараховано» А

- від 90 до 100 балів. Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів. Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науководослідній роботі; - «добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів. Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науководослідній роботі; - «задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);

- «задовільно» / «зараховано» E - від 60 до 63 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- «незадовільно з можливістю повторного складання» / «не зараховано» FX – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

- «незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» / «не зараховано» F – від 0 до 34 балів. Студент не володіє навчальним матеріалом.

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81(6-7)	C	Задовільно	
64-73 (5)	D		
60-63 (4)	E		
35-59 (3)	Fx	незадовільно	не зараховано
1-34 (2)	F		

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА Базова

- 1 Головацький А.С., Черкасов В.Г., Сапін М.Р., Федонюк Я.І. Анатомія людини. У трьох томах. —
- 2 Вінниця: Нова книга, 2006. Малий атлас з анатомії: Переклад з 5-го польськ. вид. — ВСВ “Медицина”, 2011. — 136 с., 83 іл. 3 Сидоренко П.І. та ін. Анатомія та фізіологія людини: підручник. — 3-тє вид., випр. — К.: Медицина, 2011. — 248 с.
- 4 Федонюк Я.І. Анатомія та фізіологія з патологією. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. — 676 с.
- 5 Френк Неттер. Атлас анатомії людини / За ред. проф. Ю.Б. Чайковського: наук. пер. з англ. канд. мед. Наук А.А. Цегельського. — Львів: Наутілус, 2004. — 514 с.
- 6 Черкасов В.Г., Бобрик І.І., Гумінський Ю.Й., Ковальчук О.І. Міжнародна анатомічна термінологія. — Вінниця: Нова книга, 2010. — 392 с.

Додаткова

- 7 Бобрик І.І., Ковешніков В.Г. Міжнародна анатомічна номенклатура. — К.: Здоров'я, 2001. — 328 с.

- 8 Матешук-Вацеба Л.Р. Нормальна анатомія: навч.-метод. посіб. — Львів: Поклик сумління, 1997. — 269 .
- 9 Михалевич Р.Ф. Анатомія та фізіологія з основами патології. — К.: Здоров'я, 2001. — 175 с.
- 10 Сакевич В.І., Мастеров Ю.І., Сакевич Р.П. Посібник для практичних занять з анатомії та фізіології з основами патології.— К.: Здоров'я, 2003. — 514 с.
- 11 Сапин М.Р. Анатомия человека. В двух томах. — М.: Медицина, 1984. Синельников Р.Д. Атлас анатомии человека. В трёх томах. — М.: Медицина, 1968.
- 12 Шапаренко П.П., Смольський Л.П. Анатомія людини. У двох томах. — Київ: Здоров'я, 2003 **Електронні інформаційні ресурси:**
17. <http://moz.gov.ua> 18. Наказ МОН України від 05.12.18р. № 1344. «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 223 «Медсестринство» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти». [Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/223-medsestrinstvo-bakalavr.pdf>
19. Веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
20. Корнійчук О. П. Трансформація системи охорони здоров'я України: стан та перспективи / О.П. Корнійчук // Український медичний часопис. - 2013. - № 4. - С. 20-26. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMC_h_20_1_3 21. Арсеєнко Т. І. Світові наукові інформаційні ресурси у забезпеченні інформаційно-знансєвих потреб користувачів наукової бібліотеки : наук.- метод. вид. / Т. І. Арсеєнко, Г. І. Безпала, Л. М. Дем'янюк ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. М. Василенко. – Київ, 2016. – 167 с.